

TERMÉSZETVÉDELMI KEZELÉS A DÉL-HEVESI TÁJEGYSÉGBEN

A HEVESI-SÍK TERMÉSZETI ÉRTÉKEINEK MEGŐRZÉSE

Az állattartás téli takarmánykészletének fontos bázisát a jó minőségű réti fűszéna jelenti (T. L.)

Az őshonos állatfajta génmegőrzését az infrastrukturális fejlesztések, állattató telep és kiszolgáló helyiségek kialakítása is elősegítik (J. T.)

TERMÉSZETVÉDELMI KEZELÉS A DÉL-HEVESI TÁJEGYSÉGBEN

A Hevesi-sík földrajzilag az Észak-Alföld egyik önálló kistája. Észak felől a Bükk és a Mátra hegylábi peremterületeivel érintkezik, nyugatról a Jászság és a Gyöngyösi-sík, míg keletről a Borsodi-Mezőség, valamint a Tisza határolja. A tágabban értelmezett Hevesi-sík magában foglalja a Hevesi-ártér és a Hevesi-homokhát kistáját.

A Hevesi-sík természeti arculata a klasszikus kultúrtáj jegyeit mutatja, azaz gyakorlatilag nincs olyan élőhelyi eleme, amely ne hordozná magán az emberi tevékenység hatásának jegyeit. A hajdanán sokkal erdőszelvényesebb és zömében víz uralta tájat az évszázadok során az itt letelepedők, majd az egymást követő generációk egyre intenzívebb földhasználata alakította mai képére.

Mára szinte a táj egésze mezőgazdasági hasznosítás alatt áll, a szántóföldek területi részesedése meghatározóvá vált. Az alapvetően extenzív-félin-tenzív szántóföldi növénytermesztés hagyományos,

a táj ökológiai adottságainak megfelelő növénykultúrái a kalászos gabonafélék, a napraforgó, kisebb területi részesedéssel a kukorica, míg a szálás takarmánynövények közül a lucerna.

Az erdőszelvényesség mértéke nem éri el a 3%-ot, a természetes eredetű erdők pedig teljesen eltűntek. Napjainkban a fás vegetációt jellemzően idegenhonos fajok alkotta fasorok, kisebb-nagyobb facsoportok képviselik, melyek sűrű hálózatot alkotva a Hevesi-sík meghatározó tájképi elemei, miközben a fán fészkelő madárfajok számára biztosítanak fészkelési lehetőséget. A néhány, őshonos fajokkal telepített erdő sajátos fajkészletével képez üde színtoltot a pusztai környezetben.

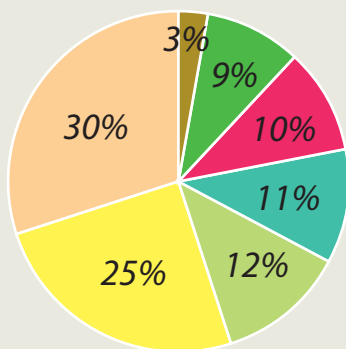
Az erdőkhöz hasonló sorsra jutottak a vizes élőhelyek is, a folyószabályozások és lecsapolások eredményeként csak néhány kisebb területen maradtak fenn a hajdani vízi világot idéző mocsarak és fertők. A térség álló- és folyóvizek tekintetében szegényes, az előbbieket mindegyike mesterséges eredetű (tavak, kubikgödrök), míg a vízfolyások szintén szabályozott lefolyásúak.

Ember által megformált mezőgazdasági kultúrtáj (S. J.)

Rövid fűvű, szikes pusztai tájkép Pély határában (S. J.)

Szántóföldi növénykultúrák megoszlása a 2021-es élőhely-térképezés alapján

■ kert, kisparcella (0%)
 ■ egyéb szántóföldi növénykültúra
 ■ őszi káposztarepce, olajretek, mustár
 ■ parlag, ugar
 ■ kukorica
 ■ pillangós takarmánynövény
 ■ napraforgó
 ■ kalászos

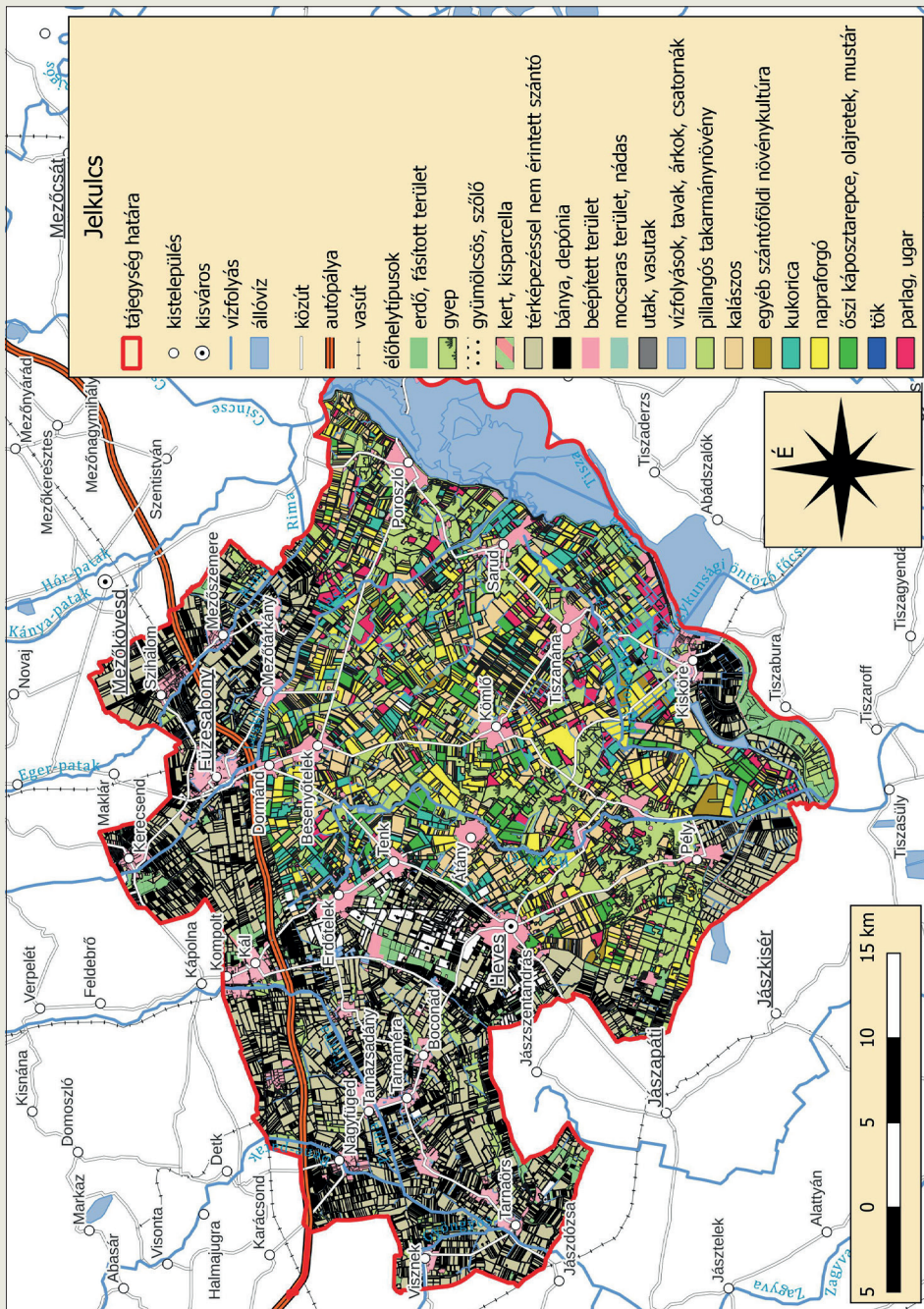
A természetközeli állapotú élőhelyeket a gyepek különböző típusai képviselik, közülük is legjellemzőbbek és természetvédelmi szempontból is legjelentősebbek a rövid fűvű szikes puszták. Néhány helyen (Sarud, Pély, Tarnaszentmiklós

határában) feltételezhetően ősi eredetű szikesek is fellelhetők, de döntően a folyószabályozást követő szikesedés és a jellemzően legeltetéses állattartáson alapuló területhasználat nyomán kialakult másodlagos szikesek adják ezen növényzettípus jelentősebb hányadát.

A szántóföldek és szikes gyepek uralta táj üde színeitől a hajdanán kiterjedtebb löszpusztagyepek kicsiny maradványai még fellelhetők a sáncok és mezsgyék mentén, míg a korábbi évszázadokban feltárt Hevesi-homokhát értékes flórájából mára szinte hírmondó sem maradt.

Napjainkban a gyepek hasznosítása részben legeltetéssel (szarvasmarha, ló, juh), részben pedig kaszálással történik, de a külterjes, legeltetésre alapozott állattartás visszaesése miatt számos helyen a kezelés elmaradásából származtatható degradáció jelei mutatkoznak.

Ily módon alakult ki a jellemző élőhelytípusok számtalan változatának komplex rendszere, mely túl azon, hogy a Hevesi-sík tájképi arculatának kultúrtáj jellegét kölcsönzi, élőhelyekről lévén szó, egy rendkívül sokszínű és értékes életközösség otthonául is szolgál.

A táj/léptékben végzett élőhely-térképezés alapját képezheti mezőgazdasági és természetvédelmi célú kutatásoknak is (készítette F.A.)

TERMÉSZETVÉDELEM A HEVESI-SÍKON

A táj kutatástörténete meglehetősen távlatokba nyúlik vissza, hiszen Kitaibel Pál 19. század elején tett kutatóútjai során több alkalommal érintette a térséget, erről készült útinaplói a Hevesi-sík rendkívül alapos és részletes florisztikai jellemzését adják, miközben az egész táj természeti arculatáról és a korabeli földhasználatról is pontos képet nyerhetünk. Ezt követően viszont – eltekintve néhány szórványadattól – több mint két évszázados „Csipkerózsika-álmom” következett, ami ráadásul egybeesett a régiót érintő meghatározó tájtalakító folyamatokkal, úgymint a földhasználat intenzifikációja, a folyószabályozás és vízrendezés, valamint a különböző fásítási programok. A táj újrafelfedezése a múlt század 80-as éveiben kezdődött, amikor elsősorban a madártani értékek, valamint jellemző természetközeli élőhelyek feltárása vett újult lendületet.

A természetvédelmi szakemberek feltáró munkájának eredményeként 1993 márciusában megalkult a Hevesi Füves Puszták Tájvédelmi Körzet, mely az alapító okirat szerint a térség eredeti állapotát reprezentáló pusztai növénytársulások és állatfajok, elsősorban a tűzok és ritka ragadozómadár-fajok élőhelyének védelmét hivatott szolgálni. A Bükk Nemzeti Park Igazgatóság égisze alatt létrejött védett terület, ezen keresztül az egész Hevesi-sík természetvédelmi tekintetben is gazdára talált, az intézményesült természetvédelem megjelenésével megkezdődhetett a természeti értékek szisztematikus feltárása, majd az erre épülő széles körű természetvédelmi tevékenység.

A tájvédelmi körzet tevékenységének első évtizedét alapvetően az alapállapot-felmérés jellemezte, számba kellett venni a jellemző természeti értékeket, megismerni azok állományait, jellegzetességeiket és veszélyeztetettségüket. Az állapotfelmérés lassan egyre szélesebb körűvé vált, a leginkább kutatott és ismert madárfauna mellett egyéb állatcsoportok (pl. futóbogarak, nappali lepkék, kétéltűek stb.) is sorra kerültek, mindeközben pedig a térség részletes florisztikai feltárása is megtörtént. Az alapállapot felvétele-

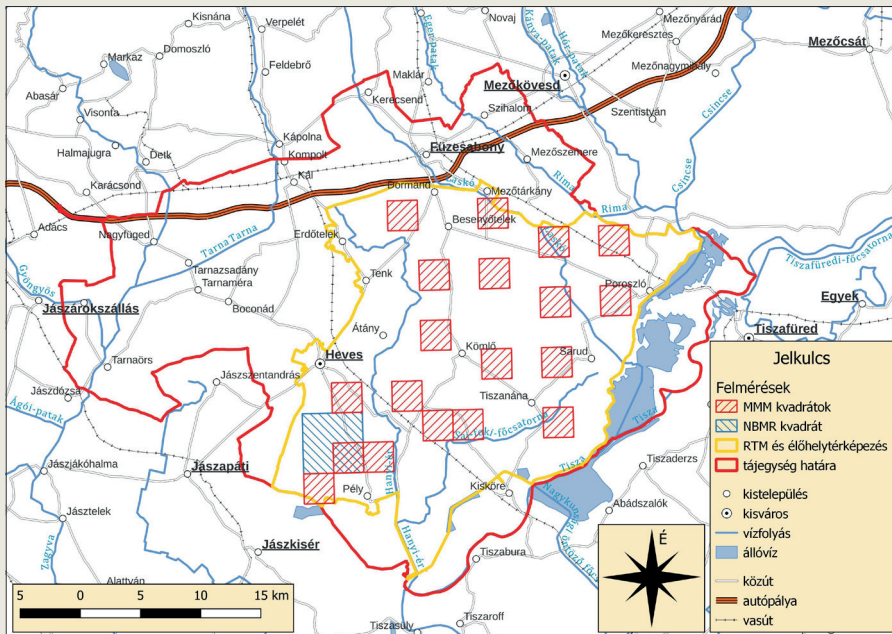
A természetvédelmi kutatások hőskora a madárvilág pontosabb megismerésével kezdődött (T. L.)

A régió természeti értékeinek kutatásában a természetvédelmi őrszolgálat biztosítja a szakmai háttérét (K. D.)

zésekor alkalmazott felmérések illetőleg módszerek számos eleme ma is használatos, funkciójuk azonban kibővült, a természeti értékleltár aktualizálása mellett a változások detektálása, a környezeti hatások vagy éppen a természetvédelmi tevékenység – legyen az faj- vagy élőhelyvédelem, illetőleg területkezelés – eredményességének monitorozása. Példaként említhetjük a tájegyiségben több mint 25 éve folyó, ritka és karakter madárfajok félszkelő állományainak ponttérképezését, az agrárkörnyezethez kötődő madárközösségek monitorozását vagy a mintegy 60 ezer hektárra kiterjedő élőhely-térképezést.

A fentieknek köszönhetően mára a Hevesi-sík az ország legkutatottabb, ebből következően pe-

A Hevesi-síkra kiterjedő felmérések átfogó képet adnak az agrárkörnyezethez kötődő madárközösségekről (készítette F.A.)

A gyepes élőhelyek karakterfaja a szalakóta (*Coracias garrulus*) (K. D.)

A kerecsensólyom a Kárpát-medence nyílt térségeit, pusztai környezetét kedvelő ragadozómadár (S. J.)

dig leginkább feltárt térségei közé lépett elő, valamint a folyamatosan bővülő ismeretek birtokában, azokra alapozva megkezdődhetett egy, a térség jellemzőihez igazodó, szisztematikusan felépített természetvédelmi tevékenység, melynek alapját az élőhelyvédelmi célú természetvédelem koncepciója képezte, illetőleg képezi a mai napig.

A fentiek tükröződnek a tájvédelmi körzet jogszabályként elfogadott kezelési tervében [9/1993. (III. 9.) KTM rendelet 2. számú melléklete].

Ennek megfelelően az elmúlt két évtizedben zajló különböző fajvédelmi alapú programokban (pl. kerecsensólyom, parlagi sas, kék vércse, szalakóta) is egyre nagyobb hangsúlyt kaptak az

élelőhelyvédelmi, gyakorta területkezelési elemek.

Az ezredforduló táján komplex, azaz több élőhelyet érintő természetvédelmi célú fejlesztések indultak, melyek vizes élőhelyek rehabilitációját, gyepterületek kezelését, rekonstrukcióját, valamint a fás vegetációk természetességi állapotának javítását együttesen szolgálták, de ekkorra datálható az igazgatósági vagyonkezelésben lévő tűzokos élőhelyeken folyó területkezelés alapjainak megteremtése is.

TERÜLETKEZELÉS A DÉL-HEVESI TÁJEGYSÉGBEN

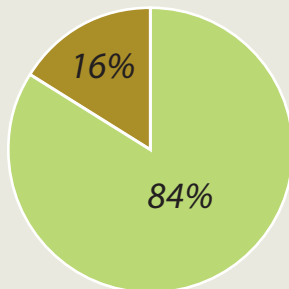
A Hevesi-síkon folyó természetvédelmi tevékenység komplexitását és hatását tekintve is legmagasabb szintű eleme a területkezelés, mely természetesen minden esetben védendő életközösségek otthonául szolgáló élőhelyekre irányul.

A Bükk Nemzeti Park Igazgatóság az állami tulajdonú igazgatósági vagyonkezelésben lévő területeken az élőhelykezelés két módját gyakorolja. Egyik esetben a mezőgazdasági hasznosítású földterületeket (elsősorban szántóföldeket és gyepeket) haszonbérbe adja, a természetvédelmi szempontokat, az ennek megfelelő kezelési elveket a bérleti szerződések útján, azaz indirekt módon juttatja érvényre. A védett területek haszonbérbe adása pályázat útján

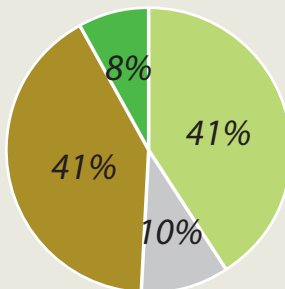
történik, ennek során a gazdálkodók megismerhetik azokat az előírásokat, melyeket gazdálkodási tevékenységük során alkalmazniuk kell. A gazdálkodókkal való együttműködés részeként a nemzeti-park-igazgatóság munkatársai mindezek megvalósulásához folyamatos szakmai segítséget nyújtanak, ugyanakkor rendszeresen ellenőrzik a szerződésben foglalt betartását, a területek természetvédelmi állapotát.

Másik esetben a saját vagyonkezelésben lévő területeken az Igazgatóság direkt módon, saját forrásait és kapacitásait felhasználva maga látja el a kezelési feladatokat. Az Igazgatóság által végzett területkezelés meglehetősen széles palettán mozog, valójában ide tartoznak a kisebb kiterjedésű élőhelyfoltokon végzett beavatkozások, a fás vegetációkat és vizes élőhelyeket érintő fejlesztések, majd az azokat követő fenntartási és üzemeltetési feladatok, valamint a valamely mezőgazdasági tevékenység gyakorlását igénylő területek kezelése. A rendkívül szerteágazó tevékenység átláthatóbb ismertetésének alapjául az érintett élőhely típusa szerinti osztályozás szolgálhat.

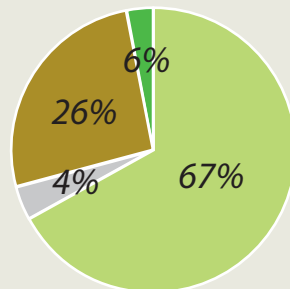
Nem mellékes szempont, hogy a szántóföldi növénytermesztés és a gyepterületek kezelése egyben gazdálkodási tevékenység is, melyet a térségben számtalan gazdálkodó gyakorol, ennek megfelelően az Igazgatóság ilyen jellegű tevékenységének példamutatónak és példaértékűnek kell lennie.

BNPI által haszonbérbe adott területek művelési ág szerinti megosztása

BNPI használatában lévő területek művelési ág szerinti megosztása

BNPI vagyonkezelésében lévő területek művelési ág szerinti megosztása

gyep kivett szántó erdő

SZÁNTÓFÖLDI NÖVÉNYTERMESZTÉS

A szántóföldi növénytermesztés során érvényesítendő általános szakmai szempontok:

- az élőhely kedvező természeti állapotának megőrzése, fenntartása, helyreállítás;
- a védett fajok élőhelyigényeinek minél szélesebb körű biztosítása;
- a természeti erőforrások fenntartható használata, ennek keretében a természeti adottságokhoz igazodó földhasználat megvalósítása;
- a tájegységre jellemző extenzív, hagyományos gazdálkodási módok és az azokkal fenntartható táji értékek megőrzése;
- az inváziós (kötelezettségként a 1143/2014/EU rendelet jegyzékén szereplő fajok) és termőhelyidegen növényfajok megtelepedésének és terjedésének megakadályozása, állományuk visszaszorítása;
- a kezelt szántóföldi élőhelyek folyamatos ellenőrzése, az esedékes munkaműveleteket minden esetben a jelenlévő természeti érték érdekei és igényei alapján szükséges értékelni, illetve meghatározni, miközben a hosszú távú biotikai monitorozással a tevékenység eredményessége ítélhető meg.

A növénytermesztés mint területkezelés gyakorlatát az általános természetvédelmi szakmai szempontok mellett a mezőgazdasági tevékenységet szabályozó jogszabályi környezet, továbbá az agrár-környezetgazdálkodás zónális célprogramjainak aktuális előírásai határozzák meg, kiegészülve a helyi adottságok és jellemzők alapján kidolgozott és alkalmazott egyéb módszerekkel.

SZÁNTÓFÖLDI NÖVÉNYTERMESZTÉS GYAKORLATA A HEVESI-SÍKON

A táj ökológiai adottságainak megfeleltethető természet- és környezetvédelmi szempontoknak is maradéktalanul megfelelő szántóföldi növénytermesztés gyakorlata a tájegységben több mint két évtizedes múltra tekint vissza. Az ezredforduló táján az Igazgatóság vagyonkezelésébe kerülő sarudi szántóföldeken tűzokkíméleti terület került kialakításra, melynek egyik, ha nem a legfontosabb eleme a természetvédelmi célú szántóföldi növénytermesztés gyakorlatának bevezetése volt. A kezdetben közel 500 hektáron folytatott kezelés azóta jelentős mennyiségi és minőségi változáson esett át: napjainkban több közigazgatási határban (alapvetően három területegységben: Sarud, Dormánd és Tarnaszentmiklós–Pély település határában), közel 650 hektáron folyik a tűzokk és egyéb földön fészkelő madárfaj élőhelyigényeihez igazodó, végső soron a szántóföldi környezethez kötődő életközösségek fennmaradását, megőrzését szolgáló növénytermesztési tevékenység.

A *vetésszerkezetben* elsősorban a hagyományos, tájra jellemző áru- és takarmánynövények termesztése jellemző, melyek nem igényelnek intenzív természetéstechnológiát. Az évek során a növénykultúrák további diverzifikációjára törekedtünk, mely elsősorban a kalászos gabonafélék és a pillangós takarmánynövények esetében vált gyakorlattá. Napjainkban az őszi búza mellett a durumbúza, valamint a sörárpa, pillangósok közül pedig a lucernán kívül a baltacim, a bíborhere és a különböző keverékek (pl. bükköny és takarmányborsó, árpa támasztónövény) váltak a vetésszerkezet állandó tagjaivá. A változatosabb, mozaikosabb élőhelyszerkezet kialakítását szolgálta a táblaméret csökkentése, amit az eredetileg nagyobb méretű táblák 6-8 méter széles szegélyekkel történő felosztásával sikerült elérni. A telepített mezsgyékben méhlegelő, majd pedig füves keverékek kerültek telepítésre.

A talajművelés során kerülni kell a talaj szerkezetét romboló, felszínét károsító agrotechnikákat, miközben törekedni kell a munkaműveletek szá-

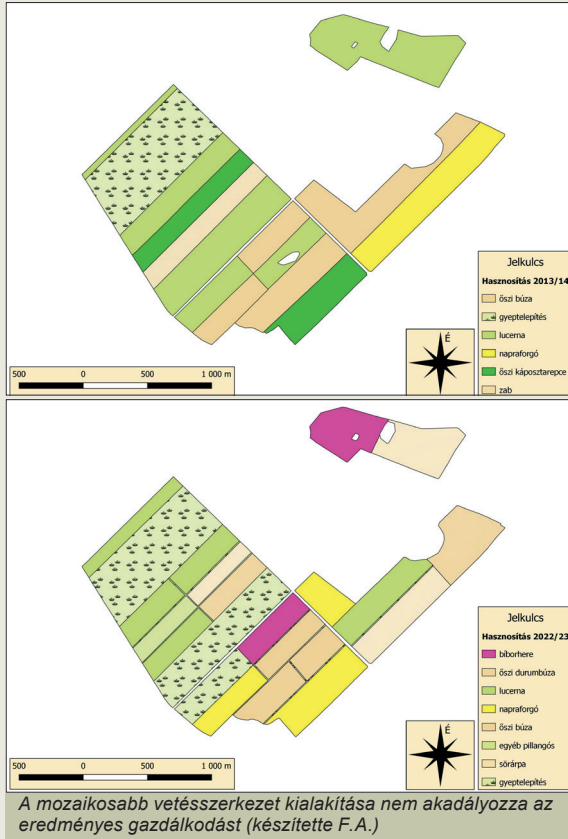
A térségben folyó növénytermesztés alapjait a tűzokbarát gye- és szántóföldi gazdálkodás adja (F. A.)

mának minimalizálására. Napjainkra a szántás teljes mértékben kikerült a műveleti sorból, helyette szükség esetén a lazítás, illetve az egyemenetes magágy-előkészítés vált gyakorlattá, de számos esetben a „no tillage” technológia elemei (takarónövényes direkt vetés, stb.) is alkalmazásra kerülnek. A tápanyag-utánpótlás egyre inkább szerves trágyára alapult, a szürkemarha-telepen keletkező szerves trágya évente 50-60 hektár szántóföld tápanyag-utánpótlását biztosítja, ami egyúttal a kedvezőbb talajszerkezet és talajélet kialakulásához is jelentősen hozzájárul. A pillangósok jelentős területaránya szintén a tápanyag-utánpótlás hosszú távú optimalizálását segíti, miközben jelentős arányban zöldtrágyanövények (pl. olajretek, mustár) termesztése is egyre inkább gyakorlattá válik.

A növényvédelem során a védekezésnél a megelőzést, a károsítók, illetve a gyomok elleni mechanikai eljárásokat helyezük előtérbe. A kijuttatandó készítményt – a programban való

részvételtől függetlenül – kizárólag az agrár-környezetgazdálkodási programokban engedélyezett készítmények közül választjuk ki, kijuttatásuk pedig csak szántóföldi permetezővel történhet. Kezdetektől fogva gyakorlat a rovarölő- és rágcsalóirtószerek teljes mellőzése, ez érvényes a tűzok téli táplálékát biztosító őszi káposztarepce vetésterületeire is. Fungicidek használata csak a durumbúza- és a sörrápakultúrákban, ténylegesen indokolt esetben, a termésminőség megőrzése okán alkalmazott technológia.

A betakarítás során minden esetben kizorító kezelést kell alkalmazni, ez érvényes a kalászosok aratására éppúgy, mint a széles takarmánynövények kaszálására. Ez utóbbi esetben kaszálatlan területet kell hagyni 5-10% térmértékben, táblánként, kaszálásenként változó helyen, a tábla szélével érintkezően legalább 6 méter szélességben, a kaszálógépen pedig láncfüggönyös vadriasztó alkalmazása kötelező.

Az ugarok potenciális fészkelő- és táplálkozóhelyek lehetnek az extenzív mezőgazdasági területekhez kötődő madárfajok számára (S. J.)

A földön fészkelő, fokozottan védett hamvas rétihéja védelme kiemelt jelentőségű az őszi kalászosokban (T. L.)

Iskolák, óvodák, madárbarátok számára az Igazgatóság korlátozott mennyiségben napraforgót adományoz téli madáretetés céljára (Sz. T.)

Élővilág-védelmi szempontból alapvető eszköz a vadriasztó lánc használata gyepek kaszálása során (T. L.)

A vadriasztó lánc a kaszálás során okozott természeti károk csökkentését szolgáló, a kasza előtt minimum 3 méterrel, annak teljes szélességében felfüggesztett láncfüggöny. A láncfüggöny egymástól 13-17 cm távolságban a tartószerkezethez rögzített, a talajfelszint legalább 10 cm-re megközelítő, a növényzet hatékony átfésülésére alkalmas súlyú láncok összessége.

Évek óta gyakorlat a szálás takarmánynövények betakarításának tér- és időbeli mozaikolása,

vagyis az egymás szomszédságában vagy közelségében lévő parcellák betakarítására csak 5-10 napos különbséggel kerülhet sor, így elkerülhető, hogy nagy kiterjedésű területeken egyszerre alakuljanak ki megfelelő növényborítottság nélküli, csupasz felületek.

Saját géppark és üzemeltetési kapacitás hiányában a növénytermesztés teljes vertikumán jelentkező munkaműveletsort külső vállalkozók végzik, a nemzetipark-igazgatóság teljes körű szakmai iránymutatása és felügyelete mellett.

Időközben a területkezelés funkciója kibővült, a természetvédelmi érdekek sérülése nélkül vetésforgóba illeszthető egyes árunövények termesztésével (pl. durumbúza, napraforgó) az alapvetően nem profitorientált tevékenység finanszírozása is biztosabb alapokon nyugszik, de itt kell megemlíteni az igazgatósági szinten jelentkező téli madáreség-szükséglet kielégítését vagy a 2013-ban beállított, és azóta folyamatosan szaporodó magyar szürke szarvasmarhagulya téli takarmányigényének biztosítását.

GYEPEK TERMÉSZETVÉDELMI CÉLÚ KEZELÉSE

Míg a szántóföldek esetében a kimondottan természetvédelmi szempontú gazdálkodás az országos jelentőségű védett természeti területeken kívül inkább csak választható (lásd agrár-környezetgazdálkodási programok), a jelentős területi

Cél a gazdálkodói és természetvédelmi szempontok összehangolása Natura 2000 és védett gyepterületeken (G. R.)

lefedettséggel bíró Natura 2000 területeken lévő gyepek hasznosítása természetvédelmi szempontoknak is maradéktalanul megfelelő módon szabályozott. A Natura 2000 gyepterületek fenntartásának földhasználati szabályairól szóló 269/2007. (X. 18.) Korm. rendeletben az élőhelyszempontú megközelítés érhető tetten, azaz a gyepekre nemcsak valamilyen produktumot (legelő, széna) képező földrészként tekint, hanem előírásaival a gyep fizikai védelme mellett a hozzá kötődő életközösség fennmaradását is szolgálja.

Ennek megfelelően a legfontosabb szabályok:

- a gyepterületeket legeltetéssel, illetve kaszálással kell hasznosítani;
- gyepterületen csak szarvasmarha, juh, kecske, szamár, ló és bivaly legeltethető;
- a gyepterület túllegeltetése tilos;
- a gazdálkodási tevékenység során a gyepfelszín maradandó károsítása tilos;
- tápanyag-utánpótlás csak a legelő állatok

által elhullajtott ürülekéből származhat, trágya kiszórása tilos;

- a terület legalább 5, legfeljebb 10%-át – beleértve a természetvédelmi érdekből hatósági határozattal elrendelt eseti korlátozással érintett földterületeket is – kaszálásonként változó helyen kaszátlanul kell hagyni;
- belvíz gyepterületről történő elvezetése és a gyepterület öntözése tilos;
- napnyugtától napkeltéig a gépi munkavégzés tilos;
- kaszálást a kaszálandó terület középpontjából indulva vagy a táblaszél mellől, az ott élő állatok zárványterületre szorítása nélkül kell elvégezni;
- kaszálás során vadriasztó lánc használata kötelező;
- az inváziós és termőhelyidegen növényfajok megtelepedését és terjedését meg kell akadályozni, állományuk visszaszorításáról gondoskodni kell mechanikus

védekezéssel vagy speciális növényvédőszer-kijuttatással, ezen a technológián túl egyéb vegyszerhasználat tilos;

- kaszálás tervezett időpontját a tevékenység megkezdése előtt a földhasználónak legalább öt munkanappal írásban be kell jelentenie a működési terület szerinti nemzetipark-igazgatóságnak;
- gyepterületen a szálas takarmány tárolása a kaszálást követő 30 napon túl tilos.

Kiseb kiterjedésű, nehezen megközelíthető, érzékeny természeti területeken speciális kezelési és fenntartási tevékenységet kell végezni (S. J.)

Szintén a Natura 2000 hálózat részét képező különleges természetmegőrzési területek (KTT) esetében a Natura 2000 fenntartási tervek az adott terület sajátosságaihoz még jobban igazodó kezelési előírások és módszerek javaslatként megfogalmazott leírását nyújtják. (<https://termeszetvedelem.hu/elfogadott-fenntartasi-tervek>)

Az országos jelentőségű védett természeti területeken, jelen esetben a tájvédelmi körzetben ezen túlmenően a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény ide vonatkozó előírásai is érvényesek, azaz a **természetvédelmi hatóság engedélye szükséges többek között**

- a gyepek feltöréséhez, felújításához, felületéhez, öntözéséhez, legeltetéshez, kaszáláshoz;
- a művelési ág megváltoztatásához;
- a terület égetéséhez;
- továbbá az erdőtörvény hatálya alá nem tartozó fa, facsoport kivágásához vagy éppen telepítéséhez.

GYEPEK KEZELÉSÉNEK GYAKORLATA A DÉL-HEVESI TÁJEGYSÉGBEN

A Hevesi-síkon a védett természeti területek mindegyike egyben Natura 2000 terület is, így értelemszerűen a gyepterületek kezelése a fen-

tebb ismertett jogszabályok, a természetvédelmi kezelési terv és fenntartási tervek együttes alkalmazása alapján történik.

Az Igazgatóság vagyongazdálkodásában lévő gyepek jelentősebb hányadán sokáig a területkezelés indirekt módja volt jellemző, azaz térségbeli gazdálkodók bérleti szerződés útján hasznosították ezeket a területeket, a szükséges előírások pedig a bérleti szerződések részét képezték. A természetvédelmi okok miatt bérbé nem adott, kisebb kiterjedésű gyepeken az Igazgatóság külső vállalkozó bevonásával vagy önerőből látja el a szükséges kezelési, fenntartási feladatokat. Példa erre a Csörsz-árok egyes szakaszainak tisztító kaszálása, a tájidegen gyalogakác eltávolítása, a kerecsendi Lógó-part tisztásainak fenntartási munkálatai, vagy korábbi években a tarnaszentmiklósi Hamvajárás értékes gyepterületein a nád visszaszorítását célzó kezelési tevékenységek.

A gyepterületek kezelésében jelentős előrelépést hozott a 2013-ban indult „Kék vércse védelme a Pannon régióban” elnevezésű Life+ program, melynek keretein belül 340 hektáron megkezdődhetett az Igazgatóság vagyongazdálkodásában lévő állattalomány legeltetésére alapozott területkezelés.

Ahogy a szántók esetében a tűzok, a legelőknél a kék vércse volt az a faj, amely igényein keresztül reprezentálta ezen gyeptípushoz kötődő életközösség egészének ökológiai igényeit, ezáltal meghatározta a területkezelés módját.

Legeltetéssel tudjuk csak biztosítani a gyepterületeken a változatos gyepruktúra kialakítását (S. J.)

A költőterület élőhelyi minősége és táplálékellátottsága nagy jelentőséggel bír a kék vércsék életében (B. P.)

A projekt során szerzett tapasztalatok szerint a változatos legeltetési intenzitással kezelt területen változatos élőhelyszerkezet (gyepruktúra) biztosítható, ami a különböző igényű fajok együttes megőrzését teszi lehetővé. Ennek megvalósulása érdekében átlagosan 0,6 nagyallegység/hektár legeltetési intenzitás fenntartása mutatkozott optimálisnak, természetesen mindig figyelembe véve az esetenként jelentős területi és időbeli változatosságot, valamint az adott évszázad

hatását. A pályázat időtartama alatt kísérleti jelleggel folyó kezelést folyamatos biotikai monitorozás kísérte. Ezek alapján elmondható, hogy az indikátorszereppel felruházott kék vércse egyre erősödő állománnyal tért vissza tradicionálisnak tekinthető költőterületére.

ÁLLATTARTÁS A DÉL-HEVESI TÁJEGYSÉGBEN

A magyar szürke szarvasmarha fajta a 15–18. században fontos gazdasági tényező volt Magyarország életében, mint „lábon hajtott” exportcikkkel jelentek meg eleink Európa piacain, ahová több tízezres gulyákat hajtottak fel egy-egy vásár alkalmával. A fajta kiváló minőségű húásával, tartási és takarmányozási egyszerűségével, valamint jó igavonó képességével vívta ki magának akkoriban az elismerést.

A 20. század közepére a magyartarka fajta térhódításával és a húshasznú fajták átkezeztetésével a fajta jövője, nem sokkal később

Az ugartyúk nagyon kötődik a legeltetési állattartáshoz, ami képes megőrizni a faj által kedvelt rövidfűvű gyepek élőhelyeket (B. P.)

A magyar szürke szarvasmarha fajtatulajdonosságai tudják biztosítani a szikes gyepterületek természetvédelmi és gazdálkodói célú együttes hasznosítását (S. H. E.)

már fennmaradása vált bizonytalanná. Néhány elkötelezett tenyésztő és gulyás érdeme, hogy egy kisebb állománya (mindössze 6 bika és 200 tehén) fennmaradt, mely alapját tudta képezni a mai génmegőrzési, fajtafenntartási munkának. A mélypont óta a magyar szürke szarvasmarha fajta megerősödött, létszáma olyan szintre emelkedett, ami alapján okkal reménykedhetünk, hogy az elkövetkezendő nemzedékek is látni fogják ezt a nemes szarvasmarhafajtát.

A magyar szürke szarvasmarha messzemenően alkalmas a természetvédelmi célú élőhelykezelések megvalósításához, hiszen a legelő minőségével szemben igénytelen, így a kedvezőtlenebb adottságú – aszályos, szikes, zombékos, nádasos – élőhelyfoltokat is képes jó hatásfokkal hasznosítani. Téli takarmányozásának bázisát a szálás takarmányok etetése adja, abrakolása nem feltétlenül szükséges. Szilaj természete és szervezeti szilárdsága miatt a betegségekkel szemben ellenálló, ugyanúgy jól tűri a nyári hőséget, mint a zord téli időjárási viszonyokat. A tehenek könnyen, magukban ellenek, emberi közreműködésre csak nagyon ritkán van szükség.

A fajta tulajdonságait szem előtt tartva a projekt első évének tavaszán az Igazgatóság 84 példányú éves üszőt és 12 tehenet vásárolt, mely állománnyal megkezdődhetett a tarناسzentmiklósi Hamvajárás értékes gyepterületeinek legeltetése. A melléjük került három gulyás feladata az állatok gondozása, pásztoroló legeltetése, a projekt részeként pedig egy speciális legeltetési kísérlet előírásainak betartása volt. A második évben a

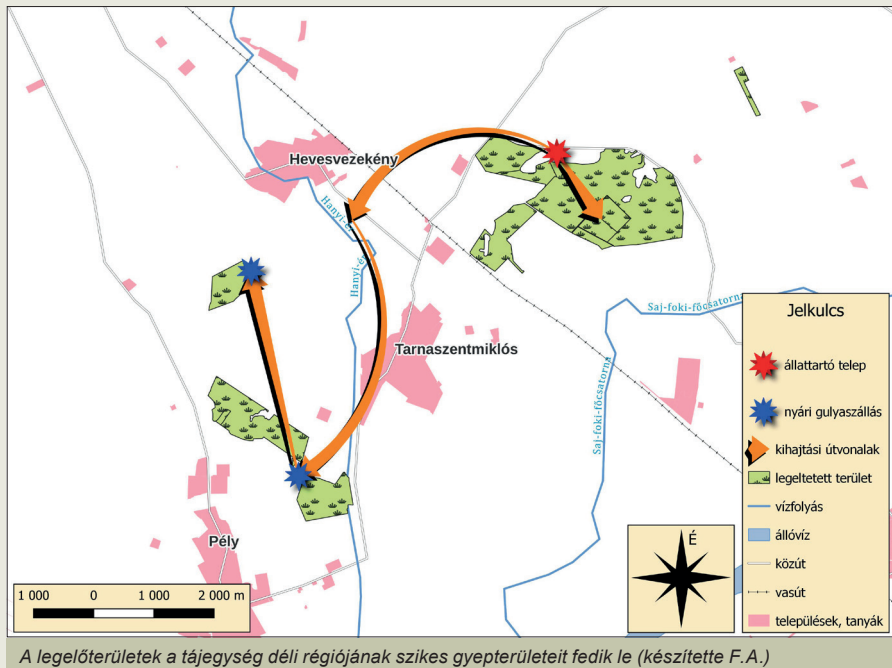

Az Igazgatóságnál tartott állatállomány fenntartása során természetvédelmi célú élőhelykezelés mellett kiemelt jelentőséggel bír a génmegőrzés is (K. A.)

gulya további 12 másodfűves üszővel bővült, így a létszám száz egyed fölé emelkedett.

2015-ben, az állatok tenyészeréretté válásának évében a Hortobágyról érkezett három magyar szürke tenyészbika, melyek az ezt követő hét évben fedeztek az anyaggyűlésben, több mint 600 borjút nemzettek.

Terveink között szerepel, hogy a gulya anyatehén-létszámát főként saját szaporulatból 150-180, „A” törzskönyvvel rendelkező tenyésztelőre gyarapítsuk, így a nemzetipark-igazgatóság a génmegőrzésben is szerepet vállal azzal, hogy az egyik őshonos állatfajtánkat tisztavérben tenyésztve minőségi tenyészüszőt tud nevelni a továbbtenyésztésben érdekelt gazdálkodóknak. 2017-ben a létszám növekedésével párhuzamosan további 120 hektár gyepterületet vontunk be az akkor még egyéves szaporulat számára. A növekedésgulyát a legeltetési időszak kezdete-

kor – és annak végeztével onnan vissza is – a Pély község határában fekvő Ludasba hajtottuk át, amely közel 8 km-es távolságra van a téli szálláshelytől. Ezt az utat lábon teszik meg mind a mai napig azok az állatok, melyekkel az itt elterülő gyepterületünket legeltetjük. 2017-ben került sor további három gulyás felvételére, hiszen ettől kezdve az állatainkat már két teljesen különálló gulyában – anyaggulya és növendékgulya – tartjuk, két földrajzilag is különálló, elhatárolt területen. Az anyaggulya adott éves borjaikkal és az apaállatokkal továbbra is a Hamvajárrásra, míg a növendékek a Ludasba kerülnek Szent György napján kihajtásra.

2018 augusztusában az Igazgatóság parádi székhelyű állattartó telepéről a kárpáti borzderes szarvasmarha-állomány átkerült Tarnaszentmiklóásra, így azóta a telephelyünk két fajta tenyésztésszervezési feladatait látja el. A kárpáti borzderes állomány nőivarú egyedinek tudatos szelekciójával és a róluk, valamint utódaikról gyűjtött adatok szolgáltatásával kívánunk hozzá-

járulni a fajtafenntartó egyesület génmegőrzési és fajtaelismertetési célkitűzéseéhez. Ennek első lépéseként a tenyésztésre alkalmas, kiválogatott üszők és tehének létszámát szeretnénk ötven fölé növelni.

2019-ben történt először, hogy a pélyi legelőnkre kihajtott növendék üszőinkkel egy gulyába hajtottuk a kárpáti borzderes egyedeket is, amelynek szükséges velejárója volt a legeltethető terület növelése. Hevesvezekény külterületén ekkor sikerült az Igazgatóságnak egy egybefüggő 40 hektáros gyepterületet megvásárolnia (Rakottyas), amelyet ezen állatokkal tudunk immáron három éve is járatni, legeltetni. Ez a terület viszonylag szűk időtartamban legeltethető. Főként a terület mérete, a ráhajtott gulya létszáma, a vegetációs összetétele és az évjáratás miatt körülbelül 5-7 héten keresztül tartja ki az állatokat, így csak ideiglenes karámot állítunk fel erre az időszakra álláshelyként. Mindezek mellett a legeltetési hasznosítás szerepe, annak kedvező hatásai már tetten érhetők a terület természeti

állapotában, a jellemző indikátor-madárfaajok állományainak alakulásában. Így például a már említett kék vércse fészkelőállománya a legeltetés kezdetekor regisztrált 7 párról három év alatt 17 párra növekedett, de hasonlóan jelentős állománynövekedés mutatkozik a szalakóta vagy a kis őrgébics esetében is.

DÉL-HEVESI TERÜLETKEZELÉSI KÖZPONT

Egészen napjainkig az évről évre szaporodó gulya bérelt állattartó telepen töltötte a telet, míg nem 2020 szeptemberében megkezdődött az új területkezelési központ kivitelezése. Az azóta elkészült, Szürke Szállás névre keresztelt telep létesítésének elsődleges célja, hogy a tervezett magyar szürke tenyésztéhenlétszámot, annak első- és másodéves szaporulatát, valamint a kárpáti borzderes állományunkat egy korszerű telephelyen tudjuk elhelyezni, miközben a tájegységben folyó területkezelés infrastrukturális bázisaként is szolgál.

A Szürke Szállás 500-550 állat befogadására alkalmas, kiépítése révén biztosított az állatok ivar és korcsoport szerinti elkülönített tartása.

A kihajtási ünnepség a térség gazdálkodói számára kötetlenebb találkozási lehetőséget biztosít (J. T.)

Megépítésre került egy anyaggyula-, három növendékgyula-istálló, külön tenyészbikarám, elkülönítő a beteg állatoknak és olyan kiszolgálólétesítmények is, mint a válogató- és kezelő folyosó, mérlegház, magtár, gépszín és szociális épületegyüttes.

A gazdálkodási központként is működő telephelynek fontos funkciója, hogy a régió szarvasmarhatartóinak, -tenyésztőinek találkozópontja lehessen. Ugyanis a magyar szürke szarvasmarhagulya jelenléte keltette életre a nemzetipark-igazgatóság kihajtási ünnepét, amely a tradíciókhoz igazodva, Szent György

Az állattartás és növénytermesztés kiszolgálására új gazdálkodói központ került kialakításra Tarnaszentmiklós határában (K. A.)

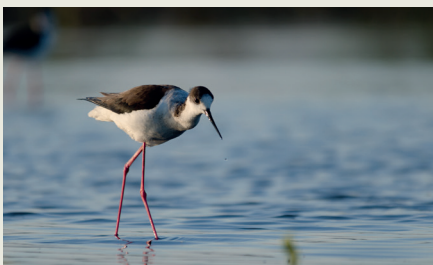
napja körül kerül megrendezésre. A kihajtási rendezvényen a résztvevők megismerkedhetnek a nemzeti parki védjegyes termékekkel, alkalom nyílik arra is, hogy a térségbeli gazdálkodók kötetlenebb formában találkozzanak a nemzeti park-igazgatósággal, a természetvédelmi hatósággal illetve az Agrárkamara szakértőivel, és aktuális problémákat, kérdéseket vitassanak meg.

VIZES ÉLŐHELYEK FEJLESZTÉSE

Fizikailag a füves élőhelyekhez köthető időszakos vízállások, vizes élőhelyek – térségünkben jellemzően mocsarak, mocsárrétek és fertők – az elmúlt két évszázad emberi eredetű tájtalalkító tevékenységének legnagyobb elszennvedői voltak. Számuk, területi kiterjedésük drasztikusan lecsökkent, miközben vízellátottságuk sem minden évben kiegyensúlyozottan biztosított, ezáltal

A vizes élőhelyek rendkívül gazdag életközösséget tudnak fenntartani (Sz. T.)

„A tó tükrén lépegetünk, s nézegetjük önmagunk. Azt hiszed, hogy találgatjuk, milyen madarak vagyunk? Széki gólyák, de tudósan gólyatöcsnek neveznek.” Aranyosi Ervin: Széki gólya/Gólyatöcs család (F. A.)

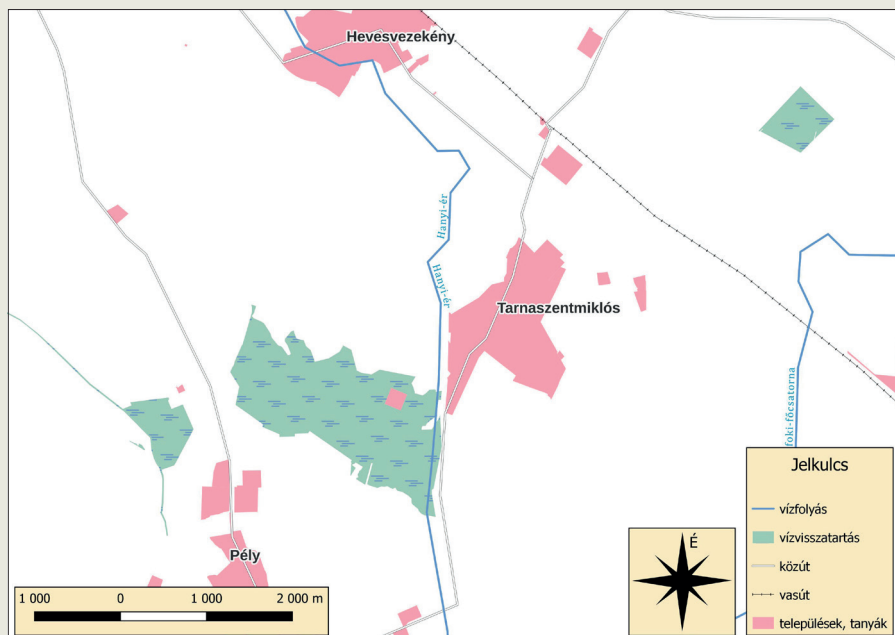
A fekete gólyák táplálékát – halak, békák – a kedvező téli és kora tavaszi időjárás során kialakult vízállások tudják biztosítani (Sz. T.)

többségük a folyamatos degradáció jeleit mutatja. E leépülés a természetességi állapotok elvesztésével, a jellemző zonáció eltűnésével, a vegetáció homogenizációjával, végül az élőhelyre jellemző életközösségek elszegényedésével jár. A kedvezőtlen folyamatok felismerését követően pályázati forrásokból vízviszatarásra alapozott nagyléptékű helyreállító munkálatok kezdődhetnek meg. Az elmúlt két évtized során a tájegység több helyszínén valósultak meg ilyen jellegű fejlesztések: így pl. a tarnaszentmiklósi Hamvajárásban, a Pély közigazgatási határát is érintő Ludasban, valamint a Pélyi szikeseken a Bútelki-csatornát kísérő fertőket érintően.

Az élőhely-rekonstrukciós fejlesztések átlagos téli-tavaszi csapadékellátottság esetén is képesek biztosítani ezen élőhelyek gyors regenerálódását, miközben a vízviszatarítás kedvező ökológiai hatása az azt övező gyepterület egészén is megmutatkozik.

FÁS VEGETÁCIÓK KEZELÉSE

A Dél-Hevesi Tájegység erdőszűrsége rendkívül alacsony, a fás vegetáció elsősorban kisebb falcsoportok, vonalas létesítmények mentén végig húzódó fasorok, erdőszávok képében jelenik meg. Ez a felaprózódás a megmaradt természetes állományok elszigetelődéséhez és a tájidegen, inváziós fajoknak való kitettség növeléséhez vezetett. Alapvetően természetes eredetű erdőterületekről már szinte nem is beszélhetünk, az

Vízviszataratáson alapuló élőhely-rekonstrukciós fejlesztések helyszínei (készítette F.A.)

eredeti környezetükben elhelyezkedő őshonos állományok rendkívüli módon visszaszorultak. A 20. században, annak is a II. világháborút követő évtizedeiben mesterségesen telepített kocsányos tölgyesek adják ennek a gerincét. Ezek a telepítések talajtípusától, a talaj vízháztartásától, valamint a gazdálkodói tevékenységtől függően váltak a természeti környezet részévé vagy a gazdálkodást kiszolgáló, faanyagtermelő faültetvényé. Az erdőszűltség mértékéhez nagyban hozzájárulnak még a térségben tömbösen elhelyezkedő nemesnyár-állományok. A papír- és raklapipart kiszolgáló faültetvények rövid vágásfordulójú, intenzív művelésű erdőterületek, amelyek a természetesség jegyeivel gyakorlatilag nem rendelkeznek.

A dél-hevesi tájra alapvetően jellemző mezőgazdasági környezetben, a néhány hektáros kiterjedésű, valamilyen mesterséges formát követő facsoportok, fasorok az uralkodó formációk, melyek zömében valamilyen idegenhonos fafajból, például fehér akácból vagy nemesnyárból tevődnek össze. A csatornásított vízfolyások

A tölgyesek állatvilága, különösen rovarvilága sokkal gazdagabb, mint a tájegységre általánosan jellemző idegenhonos faültetvényeké. Nagy szarvasbogár (*Lucanus cervus*) (Sz. T.)

mentén a fás vegetációk zömét vízfolyást gátló tényezőként kezelik, ezért ezek sok helyütt teljesen hiányoznak, esetleg szórt fasorként vannak jelen. Az úthálózat mentén, inkább az alsóbb rendű utakat szegélyezve, vagy földutak mentén találkozhatunk még hasonló jellegű fasorokkal, amelyekre az önkormányzati és gazdálkodói kezelések során jelentős nyomás nehezedik.

A szántóföldi kultúrákat elválasztó fasorok, erdősávok a védett területeken kívül is természetes vagy természetközeli élőhelyeket jelentenek az élővilág számára (S. J.)

Különösen szántóföldi környezetben a meglévő fás vegetációk a kialakult táblásított rendszerben tovább fogynak. A földhasználók a területalapú támogatások, illetve az egyre nagyobb és drágább gépek védelme és hatékonysága érdekében táblaösszevonások révén optimalizálják földterületeik használatát, aminek eredményeként a megmaradt erdősávok, fasorok, cserjések még tovább fogynak, veszítik el természetes jellegüket.

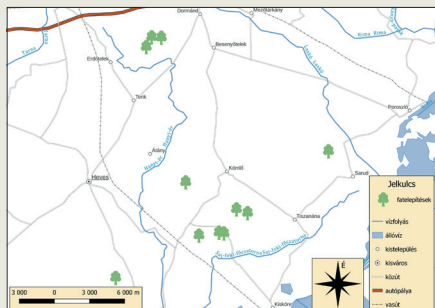
Az elmúlt évtizedek emberi tevékenységei teret nyitottak a tájidegen, inváziós jellegű fajok megjelenésének és térhódításának. A fehér akác, zöld juhar, mirigyes bálványfa, nyugati ostorfa, keskenylevelű ezüstfa általánosan elterjedt, több helyen állományalkotó fajokká váltak, jelentős mértékben átalakítva az őshonos erdőállományok szerkezetét. A pusztai környezetben a gyepeken elsősorban az ezüstfa jelent meg, az évtizedeken át hasznosítatlan (nem legeltetett, nem kaszált) gyepeken a területhódítása mára tájleptéktű problémává nőtte ki magát. Az alföldfásítás során mesterségesen telepített akácosok a vidéki táj jellegzetes részévé váltak, a magasabb természetességi állapotokkal bíró védett területeken azonban komoly nehézséget jelentenek az

őshonos állományokra nézve. Az utóbbi néhány évtizedben pedig a zöldjuhar, a nyugati ostorfa és a bálványfa terjedése vált megállíthatatlanul a természetes vegetációk legnagyobb kihívójává.

A Bükki Nemzeti Park Igazgatóság vagyonegyesítésében lévő területeken a Dél-Hevesi Tájegység fás vegetációkkal kapcsolatos tevékenységi köre az elmúlt 20 évben egyre gyarapodó támogatottság mellett tudott érvényesülni. A természetvédelmi kezelés részeként az Igazgatóság elsődleges feladata a saját erdőterületek védelme és biológiai sokféleségének megőrzése, növelése. A változó klimatikus és földhasználói környezetben ez azonban egyre nagyobb kihívást jelent. Az Igazgatóság költségvetésének korlátai

A keskenylevelű ezüstfa a régió szikes gyepte-
rűletein inváziós jelleggel terjedve okoz komoly
természetvédelmi problémákat (S. J.)

A tájegység őshonos fajfaiban szegényebb, nyíltabb térségeiben kerültek eltelepítésre a pályázatok során a vegyes összetételű facsoportok (készítette F.A.)

nem tesznek lehetővé komoly természetvédelmi erdőkezelési beavatkozásokat, ezért elsősorban pályázati forrásokból próbálja érvényesíteni szakmai, kezelői elképzeléseit: hazai és nemzetközi források igénybevételével élőhelyfejlesztési koncepciók keretén belül vagy konkrét fajvédelmi tevékenység köré csoportosítva jelenik meg a fás vegetációk, ezen belül az erdők kezelése.

Ezek a térségre jellemző madárvilág által igénybe vett, széteső jellegű erdőfoltok, facsoportok, fasorok átalakítását és javítását szolgáló programok, melyek során az idegenhonos eredetű fafajok lecserélése, a terület ökológiai adottságainak megfeleltethető fa- és cserjefajok visszatelepítése a cél. Meglévő erdőterületeken az erdősítés vadvédelmi kerítéssel egészül ki, hogy a cseperedő újulat védve legyen a legelő állatok és a vadállomány rágásától és tiprásától. Új facsoportok kialakítása során nagyobb méretű facsometék ültetésénél egyedi védőeszközt alkalmazunk. A termőhelynek és klimatikus viszonyoknak leginkább megfelelő faj a kocsányos tölgy, a magyar kőris, a mezei és vénic szil, fehér és szürke nyár, vadkörte, mezei és tatárjuhar, törékeny és fehérfűz. Ilyen facsoportok telepítésére került sor többek között Pély, Hevesvezekény, Tarnaszentmiklós, Tiszanána, Dormánd védett földrészelein. A természetvédelmi kezelői tevékenység során azonban nemcsak saját vagyongazdálkodású területeken teszünk a védett fajok és közösségek érdekében, hanem próbáljuk ösztö-

Őshonos fafajok telepítésével segíthetjük az intenzív mezőgazdasági környezetben a változatosabb élőhelyek fennmaradását (S. J.)

kélni a földhasználókat is erre. A pályázatok kiírói felismerték ennek fontosságát és plusz források biztosításával ösztönzik a gazdálkodókat arra, hogy maguk is tegyenek környezetük megújulása érdekében. Saját földterületeiken élőhelyfejlesztéseket tudnak megvalósítani a nemzetipark-igazgatóság szakmai támogatása, természetvédelmi útmutatása alapján. A kisebb facsoportok mellett lehetőségeinkhez mérten a zárt erdőállományainkban is teszünk beavatkozásokat. Törekszünk a holt faanyag visszahagyására, az idegenhonos, inváziós fajok eltávolítására, a szegélycserjések megőrzésére, szükség esetén annak kialakítására.

Kihívásokkal teli változó környezeti állapotunk a természetvédelmi kezelőt is jelentős feladatok elé állítja. Az egyre zsugorodó természetes élőhelyek egyre nagyobb nyomásnak vannak kitéve, ezért törekedni kell az őshonos életközösségek megőrzésére irányuló tevékenységekre. A legösszetettebb életközösségek egyike az erdei ökoszisztéma, aminek megőrzése és fejlesztése közös érdekünk.

Az állattenyésztésünk genetikai alapjait a Hortobágyról kiválasztásra került fedező bikák jelentik (J. T.)

A megújuló energiaforrások használata és az őshonos állatfajták megőrzése iránymutató állami szerepvállalás a térség gazdálkodói számára (J. T.)

A „Szürke Szállás” 500 állat befogadására, ivar és korcsoport szerinti elkülönítésére alkalmas telephelynek lett kialakítva (J. T.)

Írta és szerkesztette:
Borbáth Péter
Ferenc Attila
Sasvári János
Sasváriné Hegedűs Éva
Tóth László

Képek:
Borbáth Péter – B. P.
Ferenc Attila – F. A.
Gál Renáta – G. R.
Jakab Tibor – J. T.
Kecskés Dóra – K. D.
Kozma Attila – K. A.
Sasvári János – S. J.
Sasváriné Hegedűs Éva – S. H. É.
Széles Tamás – Sz. T.
Tóth László – T. L.

Térképek, diagram:
Ferenc Attila – F. A.
OpenStreetMap közreműködők
CC BY-SA 2.0

Kiadja:
Bükki Nemzeti Park Igazgatóság

Felelős kiadó:
Rónai Kálmánné

Nyomda:
Kapitális Nyomdaipari Kft.

Grafika:
Á.Tóth és Barátai Produkciós
és Reklámügynökség Kft.

ISBN 978-615-5980-30-5

Eger, 2023

A Bábakalács füzetek korábbi kiadványai letölthetőek honlapunkról: <https://www.bnpi.hu/hu/> kiadvanyok-1

A Dél-Hevesi Tájegységről készült korábbi kiadványa: a 25. számú Dél-Heves Természeti Kulturális Értékei

A kiadvány a Büki Nemzeti Park Igazgatóság Környezet- és Energiahatékonysági Operatív Programja keretében készült: „A hosszú távú természetvédelmi területkezelés infrastrukturális feltételeinek megteremtése a Dél-Hevesi Tájegységben” (KEHOP 4.1.0-15-2016-00029)

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Regionális
Fejlesztési Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE